

OIKEUS TURVATTUUN LAPSUUTEEN

Nyt sata vuotta täyttävä yhdistys on toimintansa alusta lähtien halunnut auttaa niitä lapsia ja nuoria, jotka eivät eri syistä ole voineet saada kotonaan riittävästi tarvitsemaansa tukea ja apua. Yhdistys on kehittynyt katulasten kaitsijasta ja poikien suojelukasvatuslaitoksesta monipuolisesti sosiaalialan palveluja tuottavaksi yhteisöksi, jonka toiminnan piirissä ovat niin lapset, vammaiset, päihdeongelmaiset kuin mielenterveyskuntoutujat. Yhdistystä on syytä onnitella sen arvokkaasta työstä haavoittuvista haavoittuvimpien auttamiseksi.

Lasten auttaminen on edelleen yhdistyksen eräs keskeinen pyrkimys. Minäkin koskettelen puheessani lapsia. Pidän lapsina Suomen lainsäädännön ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisesti kaikkia alle 18-vuotiaita.

Turvattu lapsuus ja sen uhat

Turvattu lapsuus on jokaisen lapsen perus- ja ihmisoikeus. Lapset tarvitsevat turvaa ja hellyyttä, huolenpitoa, läsnäoloa ja kasvattamista. Lasten turvallisuus edellyttää vanhempien tai muiden huoltajien pitkäaikaista ja kiinteää sitoutumista, rajoja, arvoja ja elämänohjeita. Vanhemmillä on oikeus ja velvollisuus tämän turvan antamiseen.

Yhteiskunnalla puolestaan on velvollisuus aktiivisesti ehkäistä turvattua lapsuutta uhkaavia vaaroja ja korjata mahdollisesti syntyneitä vaurioita. Kun lapsi ei saa perheessä turvaa, viranomaisilla on velvollisuus toimia. Mutta myös lähellä olevien ihmisten, lähiyhteisöjen ja kansalaisjärjestöjen merkitys tämän suojan toteuttajana on suuri. Vastuuta voi ja tulee kunkin kantaa omalta osaltaan.

Meidän tulee todellakin kantaa vastuu jokaisesta lapsesta keskuudessamme. Se on ihmisyyteen liittyvä velvollisuutemme, mutta se on myös perustuslakiimme ja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin perustuva velvollisuutemme. Sen lisäksi se on vielä taloudellisesti tuloksellista. On arvioitu, että jos nuori ajautuu sosiaalisesti huono-osaiselle elämän uralle ja syrjäytyy pysyvästi työmarkkinoilta, tästä aiheutuu yhteiskunnalle noin miljoonan euron kustannukset ennen kuin hän täyttää 60 vuotta.

Oulussa viime vuosisadan alussa kaupungin kasvaessa ja teollistuessa oli talouskasvua mutta myös nälkää ja puutetta eikä yhteiskunnan sosiaalisia tukiverkkoja ollut. Nytkin lapsia koettelee perheiden syrjäytyminen ja huono-osaisuus. Lastensuojelun avohuollon piirissä on yli 50.000 lasta. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna lapsia on yli 15.000. Vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat ovat useimmiten syitä, jotka johtavat lasten hoidon laiminlyönteihin. Väkivaltaa on maamme kodeissa paljon. Lähes kymmenen prosenttia lapsista on joutunut vanhempiensa

vakavasti pahoinpitelemäksi. Paljon useampia on ainakin tukistettu tai heihin on kohdistunut henkistä väkivaltaa, haukkumista, alistamista tai vähättelyä. Pitkittyneet ja kärjistyneet huoltoriidat haavoittavat lasta äärimmilleen. Ja aivan erityisen paljon kärsimystä saattaa kätkeytyä maahanmuuttajalasten perheiden sisäisiin ja kulttuurien välisiin ristiriitoihin puhumattakaan vaikkapa yksin tulleista pakolaislapsista. Lasten hätää on siis riittämiin tässä hyvinvoivassa maassa.

Entä keinot

Miten voimme turvata kaikkien lasten lapsuuden ja hyvän elämän lähtökohdat aikuisuuteen? Voin luonnollisesti kosketella tässä puheessani vain eräitä tärkeitä ja ajankohtaisina pitämiäni seikkoja. Otan esille lastensuojelun ennalta ehkäisevän työn, riittävän varhaisen puuttumisen sekä perheissä esiintyvän väkivallan estämisen perheiden hyvinvoinnin turvaamiseksi. Lisäksi käsittelen vastuuta lastensuojelulaitoksissa olevista lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan.

Varhainen puuttuminen

Ensi vuoden alusta voimaan tulevassa uudessa lastensuojelulaissa on pyritty turvaamaan varhainen puuttuminen lasten ongelmiin. Tähän pyritään ennen kaikkea ehkäisevän lastensuojelun velvoitteilla, lapsen edun arvioinnissa käytettävillä kriteereillä, tuella koulunkäyntiin ja lapsen huomioon ottamisella aikuisille suunnatuissa palveluissa. Tässä suhteessa tärkeä on mm. lain edellyttämä lastensuojelusuunnitelma, joka kattaa kunnan eri hallintokunnat ja joka kunnanvaltuuston tulee hyväksyä. Tällainen laajapohjainen suunnitelma painottaa kunnan eri hallintonalojen yhteistä vastuuta lasten hyvinvoinnista. Erityisen tärkeitä on, että suunnitelma on otettava huomioon myös kunnan talousarviota ja -suunnitelmaa laadittaessa, koska lasten ja nuorten tarpeiden kokonaisvaltainen ja nykyistä parempi huomioon ottaminen on mitä suurimmassa määrin myös taloudellinen kysymys.

Lastensuojeluviranomaisten ja muiden viranomaisten, ennen kaikkea terveydenhuollon, poliisin ja koulun yhteistyö on myös tärkeitä. Varhainen puuttuminen voi olla yhtä tärkeitä päivähoidossa, aktiivisen oppilashuollon toimin koulussa ja vaikkapa tarjoamalla perheelle kriisi- ja sovitteluapua nykyistä aktiivisemmin.

Suomessa lähes kaikki lapset kulkevat polun, joka alkaa neuvolasta. Monilla se jatkuu päiväkotiin, sieltä lähes kaikilla kouluun poiketen välillä terveyskeskuksessa, joskus sairaalassakin. Polun varrella pitäisi olla riittävästi ammattilaisia huomaamaan häiriöt lapsen kehityksessä ja heillä pitäisi olla riittävästi välineitä puuttua siihen. Murrosikäisen sijoittaminen kodin ulkopuoliseen hoitoon ei saa olla ensimmäinen eikä ainoa keino yrittää auttaa siihen asti turvatonta elämää elänyttä lasta.

Perheväkivallan estäminen

Toinen asia, jonka haluan tässä yhteydessä ottaa esille, on perheväkivallan estäminen. Kuten tiedämme, perheväkivalta on Suomessa vakava yhteiskunnallinen ongelma, jonka vähentämiseksi onkin ryhdytty moniin toimiin. Mielestäni aivan keskeinen asia perheväkivallan estämisessä on ollut sen seikan oivaltaminen, että

kaikki perheessä tapahtuva väkivalta on aina vahingollista lapselle. Se koskee henkistä ja fyysistä väkivaltaa, siis kaikkea perheenjäsenten välistä väkivaltaa. Myös ne lapset, jotka ovat vanhempiensa päättymättömien huolto- ja tapaamisoi-keusriitojen kohteena, altistuvat usein henkisel- le väkivallalle. Täydellinen nollato-leranssi kaikkea perheväkivaltaa kohtaan on mielestäni ainoa hyväksyttävä lähtö-kohta. Tästä lähtökohdasta on huolestuttavaa, että kansalaismielipiteissä hyväk-sytään edelleen ruumiillisen kurituksen käyttö.

Laitoksissa oleva lapset

Kuten tiedämme, aina ei ennalta ehkäisevä työ ja varhainen puuttuminen perhei-den ongelmiin onnistu ja lapsi joudutaan sijoittamaan kodin ulkopuolelle. Osalle lapsista laitos saattaa olla pitkäaikainenkin sijoituspaikka ja koti.

Laitoksen tulee olla lapselle viihtyisä ja kodinomainen paikka ja tarjota myös mah-dollisuus riittävään yksityisyyteen. Laitoksissa asuu myös lapsia, joilla on rankkoja elämäkokemuksia ja jotka saattavat oireilla päihteiden käytöllä ja vaikeilla käy-töshäiriöillä. Lasten itsensä, toisten lasten sekä henkilökunnan turvallisuus edellyt-tää mahdollisuutta puuttua perustuslain lapselle turvaamiin perusoikeuksiin. Tämä voi kuitenkin tapahtua ainoastaan lakiin perustuen, laissa säädettyjen edellytysten vallitessa ja tavoin.

Lapsen perhe-elämään, omistusoikeuteen tai henkilökohtaiseen vapauteen, kos-kemattomuuteen tai muihin lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin ei hänen hoitonsa to-teuttamiseksi voida puuttua muuten kuin lain säännösten nojalla. Olen iloinen, että kauan kaivattu lainsäädäntöpohja on luotu marraskuun 2006 alussa voimaan tul-leessa lastensuojelulain osittaisuudistuksessa lasten perusoikeuksien ja laitosten toiminnan turvaamiseksi tässä vaikeassa asiassa. Ymmärrän toki, että kaikki on-gelmat eivät ole lailla ratkaistut.

Turvallisuus laitoksessa on erityisen ajankohtainen asia. Viime aikoina olemme kaikki lukeneet lehdistä tapahtumista, jotka ovat aiheuttaneet kansalaisten mie-lessä pelkoa ja ahdistusta hoitopaikkojen turvallisuudesta. Kun jotain pahaa ta-pahtuu, kysytään aina, kenellä on vastuu.

Kenellä on valvontavastuu?

Ensisijainen vastuu yksittäisen huostaanotetun lapsen hyvinvoinnista on lapsen huostaanottaneella sosiaalilautakunnalla tai vastaavalla kunnan toimielimellä eli sijoittajakunnalla. Vastuu lapsen hyvinvoinnista siirtyy huostaanotossa keskeisiltä osin lapsen huoltajilta viranomaiselle sen vuoksi, että huoltajalla ei ole mahdolli-suutta joko huoltajasta tai lapsesta johtuvista syistä turvata lapsen hyvinvointia, terveyttä tai turvallisuutta. Lapsen huostaan ottaneelle lautakunnalle siirtyvät myös lapsen huoltoon liittyvät oikeudet, mm. oikeus päättää lapsen hoidosta, kas-vatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta.

Sijoittajakunnalla on myös vastuu siitä, että lapsi sijoitetaan hänen erityistarpei-taan vastaavaan hoitopaikkaan ja että lapsi saa sijoituksen aikana tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet ja turvallisen ja virikkeellisen kasvuympäristön. Uudessa las-tensuojelulaissa on korostettu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vel-

vollisuutta tavata henkilökohtaisesti lasta ja keskustella lapsen kanssa hänen sijaishuoltoaan koskevista asioista.

Sijaishuoltopaikka hoitaa kuitenkin käytännössä lapsen hoitoon, kasvatukseen ja huolenpitoon liittyvät tehtävät. Se vastaa sille annettujen tehtävien asianmukaisesta suorittamisesta sijaishuollosta tehdyn sopimuksen mukaisesti. Tehtävien sisältö määritellään yleensä huoltosuunnitelmaneuvoittelussa ja ne kirjataan huoltosuunnitelmaan.

Lääninhallituksille kuuluu läänin alueella sosiaalihuollon yleinen ohjaus ja valvonta sosiaalihuoltolain mukaan. Lääninhallituksille ei kuitenkaan siirry vastuuta yksittäisten lasten hoitoon tai kasvatukseen liittyvästä menettelystä. Lastensuojelulaisissa on säännökset laitoshoidon yleisistä edellytyksistä, kuten riittävästä ja asianmukaisista toimitiloista, toimintavälineistä sekä hoito- ja kasvatustehtävissä toimivien työntekijöiden määrästä. Hoito- ja kasvatushenkilöstön kelpoisuudesta on säädetty sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuuksista annetussa laissa. Näitä kelpoisuusvaatimuksia on noudatettava myös yksityisissä lastensuojelulaitoksissa.

Lääninhallitus antaa myös luvan yksityisen lastensuojelulaitoksen perustamiseen, laajentamiseen ja toiminnan olennaiseen muuttamiseen, ja se valvoo laitoksen yleisiä toimintaedellytyksiä. Tällä valvonnalla on käytännössä suuri merkitys. Yksityisen lastensuojelulaitoksen valvonnassa noudatetaan rinnakkain ja toisiaan täydentävinä yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annettua lakia ja lastensuojelulakia.

Sijaishuoltopaikan toimintaa valvoo lisäksi se kunta, jossa sijaishuoltopaikka sijaitsee. Kunta, jossa lapsi tai nuori on sijoitettuna, on velvollinen järjestämään yhteistyössä sijoittajakunnan kanssa lapselle tai nuorelle hänen tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet. Näistä aiheutuneet kustannukset sijoituskunta on oikeutettu perimään sijoittajakunnalta.

Lastensuojelulain uudistuksissa on pyritty tehostamaan valvonnan edellytyksiä mm. velvoittamalla lääninhallitus erityisesti seuraamaan lastensuojelulaitosten toimintaa ja valvomaan lastensuojelulain nojalla tapahtuvaa rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Erikseen säädettiin, että myös lääninhallitus voi varata valvontaa toteuttaessaan lapselle tilaisuuden luottamukselliseen keskusteluun lääninhallituksen edustajien kanssa ja kuulla laitoksessa olevia lapsia.

Sijoittajakunnalle säädettiin tässä yhteydessä myös velvollisuus salassapitovelvoitteiden estämättä ilmoittaa havainnoistaan heti sijoituskunnalle ja lääninhallitukselle sekä tiedossaan oleville muille lapsia samaan sijaishuoltopaikkaan sijoitaneille kunnille perhekodissa tai lastensuojelulaitoksessa epäkohdista tai puutteista. Tarkoituksena on varmistaa sijaishuoltopaikassa ilmenneiden puutteiden välittyminen valvonnasta vastaaville tahoille. Aiemmin saattoi olla ainakin joissakin yksityisissä lastensuojelulaitoksissa epätietoisuutta siitä, mahdollistiko yksityisen laitoksen liike- ja ammattisalaisuusuoja mahdollisesti sijaishuoltopaikan epäkohdista tiedottamisen muille sijoittajakunnille.

Uudessa lastensuojelulaissa säädetään myös siitä, että sijoittajakunnan tulee ilmoittaa lapsen sijoituksesta sijoituskunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jonka tulee pitää rekisteriä alueelleen sijoitetuista lapsista. Säännöksen tarkoitus on edesauttaa lapsen tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien järjestämistä sijoituskunnassa ja varmistaa myös valvonnan toteuttamisessa tarvittavien tietojen saantia.

Laitoksissa olevien lasten terveydenhuolto ja opetus

Otan vielä erikseen esiin kaksi huostaanotetun lapsen hyvinvointiin olennaisesti liittyvää asiaa, nimittäin lapsen oikeuden riittäviin terveyspalveluihin ja oikeuden perusopetukseen.

Laissa säädetyssä määräajassa psykiatriseen tutkimukseen ja hoitoon pääsy on lasten kannalta ensiarvoisen tärkeää. Lasten psykiatrasta hoitoa ja tutkimusta koskeva hoitotakuu on ollut voimassa jo vuodesta 2001. Se ei ole toteutunut vieläkään kaikkialla. Olen ratkaissut useita kanteluita, joissa tämä epäkohta on tullut räikeällä tavalla esille.

Tein vuosina 2000–2001 tarkastukset valtion koulukoteihin. Näissä tarkastuksissa ilmeni, että koulukoteihin sijoitettujen lasten oli joskus vaikeata saada tarvitsemiin palveluja koulukoteja lähellä sijaitsevista terveydenhuollon yksiköistä. Tämä koski erityisesti muuta kuin kiireellistä hoitoa, vaikka jossakin tapauksessa lapsen saaminen tällaiseenkin hoitoon oli ollut vaikeaa. Koulukodissa asuva lapsi saattoikin joutua jatkamaan aiemmin kotikunnassaan aloittamaansa terapiaa, vaikka se merkitsi satojen kilometrien matkustamista koulukodin ja terapiapaikkakunnan välillä. Koulukodin henkilökunta joutui puolestaan neuvottelemaan hoitopaikoista eri kuntien ja sairaanhoitopiirien sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisten kanssa, mikä vei aikaa ja voimavaroja. Tutkimusten mukaan koulukoteihin, ja oletettavasti muihinkin lastensuojelulaitoksiin sijoitetuilla lapsilla esiintyy huomattavasti useammin mielenterveydellisiä ongelmia kuin muilla ikätovereillaan. Lastenkoteihin sijoitettujen lasten perusoikeudet edellyttävät kuitenkin, että he saavat ongelmiinsa ja vaikeuksiinsa parasta mahdollista hoitoa.

Uudessa lastensuojelulaissa on korostettu terveydenhuollon velvollisuuksia antaa lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja järjestettävä tarvittaessa lapselle tutkimus sekä hoito- ja terapiapalveluja.

Oikeus perusopetukseen on perustuslaissa turvattu yhdenvertaisesti kaikille lapsille. Kysymys on lasten sivistyksellisistä oikeuksista laajemminkin. Julkisen vallan on huolehdittava myös näiden perusoikeuden toteutumisesta. Apulaisoikeuskansleri Jaakko Jonkka selvitti vuonna 2004 huostaanotettujen lasten perusopetuksen saamista. Hän totesi ongelmia mm. siinä, että kuntien peruskouluilla ei ole aina valmiuksia kohdata moniongelmaisia lapsia ja nuoria, joilla on erityisiä sosiaalisia ja psyykkisiä vaikeuksia. Selvitysten mukaan erityisesti erityisopetuksessa oli liian vähän paikkoja ja resursseja ja erityisen tuen saamisessa ja avustajapalveluissa puutteita. Koulujen henkilökunta saattaa väsyä toistuviin haasteisiin samojen oppilaiden kanssa sillä seurauksella, että oppilas lomautetaan, määrätään sairauslomalle tai todetaan, ettei hän ole koulukuntoinen. Näissä tilanteissa lapsia ja nuoria kotiutetaan koulusta ns. kotikoulujaksolle, jolloin opetus jää laitoksen harteille.

Lääninhallitusten selvitysten mukaan kotiopetusta antavien henkilöiden pedagogisessa kelpoisuudessa ilmeni suuria eroja, samoin opetuksen tuntimäärissä. Osa ongelmista johtui myös tiedonkulun puutteista kuntien sisällä opetustoimen ja sosiaalitoimen välillä ja myös sijoittavan ja vastaanottavan kunnan viranomaisten välillä.

Lopuksi

Lapsen turvallisuus laitoksessa koostuu monesta tekijästä. Ensinnäkin tarvitaan lapsen perusoikeudet turvaava lainsäädäntö. Meillä on nyt marraskuun 2006 alusta toteutetun lastensuojelulain osittaisuudistuksen ja ensi vuoden alusta lukien voimaan tulevan kokonaisuudistuksen johdosta lasten perusoikeudet turvaava lastensuojelulaki. Esimerkiksi kehitysvammaisten erityishuollossa tiedossa olevien puutteiden korjaaminen on jäänyt vuodesta toiseen kiireellisempien ja ilmeisesti siten tärkeämpinä pidettyjen hankkeiden varjoon.

Asianmukaisen lainsäädännön lisäksi tarvitaan kuitenkin ennen kaikkea riittävä ja pätevä henkilöstö, joka on omaksunut hoitotyössään lainsäädännön tavoitteet ja velvoitteet ja lastensuojelun eettiset periaatteet ja joka omaa kyvyn ymmärtää vaikeita olosuhteita kokeneiden lasten ja heidän perheidensä ongelmia.

Laadukkaan henkilökunnankin tueksi tarvitaan vielä riittävä valvonta ja riittävät voimavarat sen turvaamiseksi.

Ihmisten velvollisuudet näen ennen kaikkea vastuuna kanssaihmisistä. Tätä vastuuta voi kantaa monella tavalla: Läheisistään huolta pitäen, toiminnallaan ja valinnoillaan työelämässä, kansalaisina muutoin vaikuttaen, lakeja laatien tai niiden toteutumista valvoen.

Nuorten Ystävät ry on jo sata vuotta tehnyt monimuotoista lastensuojelutyötä ja kantanut vastuuta omalta osaltaan. Yhdistys on todennut toimintaansa ohjaavina arvoina olevan, että jokaista ihmistä tulee arvostaa ainutlaatuisena ja ainutkertaisena yksilönä ja että jokaisen ihmisen elämään kuuluu myös oikeus ja mahdollisuus toivoon. Tähän yhtyen onnittelen yhdistystä sen satavuotisesta arvokkaasta toiminnasta ja toivotan sille menestystä myös tulevaisuudessa.